

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

2-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Қ.Юлчиев	
Ўзбек шеърлятида лирик хронотопнинг ривожы	77
Г.Орипова	
Мустақиллик давры ўзбек шеърлятида халқ оғзаки ижоды анъаналары ва ўзига хосликлар	82
А.Акбаров	
Немис адабиётида Абулқосим Фирдавсий қисматининг бадий талқинларига доир	87

ТИЛШУНОСЛИК

Ш.Турғунов	
Наманган болалар фольклорыда доимий ўйинлар ва уларнинг локал хусусиятлары	92
А.Бердиалиев	
Тил бирликларыро парадигматик ва синтагматик муносабатлар масаласыга оид мулоҳазалар	96
М.Абдупаттоев, С.Зокирова	
Конгруэнтлик ҳодисасы ва унинг контрастив лингвистикадаги ўрни	101
Д.Ашуров	
“Алпомиш” достоныда қўлланылган ўхшатишларнинг лингвокультурологик хусусиятлары	104

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Д.Саимназарова	
Чет тилда матнны идрок этиб тушуниш хусусыда	108
А.Асимов, М.Ғофурова	
Масаланынг қисқа ёзуви устыда ижодий ишлаш	111

ИЛМИЙ АХБОРОТ

Т.Шадманов	
1917-1941 йилларда Ўзбекистонда зичлаш ва зичланыш уй-жой муаммосыни ҳал қилиш шаклларыдан бири сифатыда	115
С.Маннопов, А.Қамбаров	
Фаргона-Тошкент мақом йўналышининг фалсафий масаласыга доир	118
С.Содиқов	
Фуқаролик жамиятыга доир мумтоз назарияларнинг ривожланышы	120
Н.Усмонов	
Урбанизация ва ижтимоий ривожланыш	123
Н.Маҳмудова	
Исломий қоидаларнинг бадий талқины	126
Ж.Дилмуродов	
А.Ж.Крониннинг «the citadel» асарыни инглиз тилидан ўзбек тилига ўгириш муаммолары	128
Н.Эргашева	
Инглиз тили Америка варианты грамматикасининг айрим хусусиятлары	130
Н.Хошимова	
Ассоциациялар индивидуаллигининг ташқи омиллары	134
Р.Абдуллаева	
Когнитив тушунчалар ва уларнинг мазмун-моҳияты	137
Л.Тешабоева	
Ўзбек ва инглиз адабиётида рамзий маъно ҳамда унинг хусусиятлары	140
Г.Эшбекова, Г.Ҳамроқулова	
Тарих фаныни ўқитишда ишчи дафтардан фойдаланышнинг аҳамияты	142
Д.Абдурахмонова	
“БОБУРНОМА”нинг янги немисча таржимасы хусусыда	145

ФАНИМИЗ ФИДОЙИЛАРИ

Фидоий олим	148
--------------------------	-----

БИБЛИОГРАФИЯ

БИБЛИОГРАФИЯ	150
---------------------------	-----

УДК: 371.3+004.13+371.302

ТАРИХ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ИШЧИ ДАФТАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Г.Эшбекова., Г.Ҳамроқулова

Аннотация

Мақолада ишчи дафтарнинг ўқув жараёни самарадорлигини оширишдаги ўрни ва роли масаласи кўриб чиқилган. Кўп функцияли дидактик восита бўлган ишчи дафтарнинг тузилиши, турлари ва аҳамияти таҳлил қилинган. Ишчи дафтар мақсадга йўналтирилган вазифа ва машқлар тизимини ўз ичига олган истиқболли ўқув қўлланмаси сифатида кўриб чиқилган.

Аннотация

В статье рассматриваются роль и место рабочей тетради в повышении эффективности учебного процесса. Проанализирована структура, виды и значение рабочей тетради, являющейся многофункциональным дидактическим средством. Рабочая тетрадь рассмотрена как перспективное учебное пособие, включающее в себя систему целевых задач и упражнений.

Annotation

In this article the role and place of the workbook in improving the efficiency of the educational process was revealed. The structure, types and value of the workbook, which is a multifunctional didactic tool, were analyzed. Workbooks were considered as a promising educational tool, which includes target tasks and exercises.

Таянч сўз ва иборалар: дидактик восита, ишчи дафтар, унинг тузилиши, турлари, дидактик имкониятлари, вазифа ва машқлар тизими.

Ключевые слова и выражения: дидактическое средство, рабочая тетрадь, структура, виды, дидактические возможности, система задач и упражнений.

Keywords and expressions: didactic tool, workbooks, their structure, types, didactic possibilities, the system of tasks and exercises.

Ҳозирги пайтда талабаларнинг тайёргарлигига қўйилаётган жамият талабларига мувофиқ улар ўқув фанларини ўрганиш жараёнида билимларни шунчаки эгаллаш билан чекланмай, ўқув фани масалалари устида мустақил ишлаш олишлари ва бу масалаларнинг моҳиятини англаш юзасидан ижодий изланиш малакаларига эга бўлишлари керак. Талабаларнинг мустақил ишлаш ва ижодий изланишлари учун зарур билим, кўникма ва малакаларни ривожлантира бориш имконини берувчи дидактик воситаларнинг моделларидан бири сифатида ўқув фани бўйича ишчи дафтарларни айтиб ўтиш мумкин.

Ишчи дафтар – унда мавжуд ишланмалар устида бевосита ишлаш учун мўлжалланган босма асосдаги қўлланма; мавзуни ўрганишнинг дастлабки босқичларидаёқ амалий фаолият ҳажмини кенгайтириш ва иш мазмунини, шакллари, шунингдек, талабалар фаолияти турларини хилма-хиллаштириш мақсадида қўлланади [1,196-199].

Ишчи дафтарларда ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш имконини берадиган, таълим олувчиларнинг чуқур билим, мустаҳкам кўникма ва малакаларни эгаллашларини таъминлашга қаратилган, шу йўл билан уларни мустақил ишлашга, ижодий

изланишга йўллайдиган турли ўқув машқлари, ўйинлар, тест ва кроссвордлар, савол ва ижодий топшириқлар тизими ишлаб чиқилган бўлади. Ишчи дафтарлар босма нашр шаклида, шунингдек, электрон кўринишда ҳам тақдим этилиши мумкин. Ишчи дафтарлар ишчи дастурларга тўла мувофиқ ҳолда ишланади. Унинг тузилиши ва мазмуни фан ва фанлараро курснинг ўзига хослиги билан белгиланади.

Нисбатан янги турдаги ўқув қўлланмаси ҳисобланган ишчи дафтарларни яратиш ва улардан фойдаланиш бўйича айрим хорижий мамлакатларда яхши тажриба тўпланган. Хусусан, Россияда тарих фани бўйича ишчи дафтарлар устидаги ишлар уч йўналишда кузатилган:

1) ишчи дафтарларнинг аниқ бир тарих дарслигига илова сифатида баъзи ҳолларда дарслик муаллифларининг ўзлари, бошқа ҳолларда муаллифларнинг ҳамфиқрлари томонидан тузилиши;

2) ишчи дафтарларнинг тарихнинг мактаб курси бўйича, аммо аниқ бир дарсликка боғланмаган ҳолда мустақил ўқув қўлланмаси сифатида тузилиши;

3) ишчи дафтарларнинг аъъанавий дарслик ўрнини босувчи, тарихни ўрганишнинг мустақил воситаси сифатида тузилиши [2,196].

Ўзбекистонда тарих фани бўйича бундай кўп функцияли дидактик восита ҳали у қадар оммалашмаган. Аммо

Г.Эшбекова – Жиззах вилояти юридик коллежи ўқитувчиси,
Г.Ҳамроқулова - Ўзбекистон Республикаси ИИВ Жиззах академик
лицейи ўқитувчиси.

мактаб, лицей ва коллеж, олий ўқув юртларидаги илғор фан ўқитувчилари, репетиторлик курсларини олиб борувчи ўқитувчилар тарих фани юзасидан атамалар билан ишлаш, кроссворд, ёзувсиз харитани тўлдириш, турли хотира машқлари, мантиқий топшириқлар ишлаб чиқиб, ўзларининг муайян услубий лабораторияларини яратиб олганлар. Бундай лабораторияларни таълим олувчиларда тарихий тафаккур элементларини ривожлантиришга ёрдам берадиган воқелик ҳодисаларини баҳолаш, асосли башорат қилиш, қарама-қарши, муқобил ёки тўлдирувчи маълумот-фикр бериш каби нисбатан мураккаб вазифа-машқлар [3,100] ишлаб чиқиш ва улардан ўқув жараёнида фойдаланиш билан янада бойитиш лозим. Ўқитувчиларда мантиқий, хронологик, хотира машқларини ва бошқа ўқув вазифаларини тарқатма материал сифатида ҳар гал тайёрлаш вақт нуқтаи назаридан, моддий жиҳатдан қийинчиликлар туғдиради. Бундай ҳолатда арзон ва сифатли босма ва электрон кўринишдаги ишчи дафтарлар жуда қулай ҳисобланади.

Ишчи дафтарлар талабаларда барқарор билим ва кўникмаларни тизимли шакллантириш имконини бериши учун унинг мазмуни услубий ва дидактик талабларга жавоб бериши лозим. Ишчи дафтарларнинг тузилиши ва мазмунида қуйидагиларни алоҳида қайд этиш лозим:

- кўргазмали суратлар қурилиш усулларининг вариативлиги;
- вазифаларни бажариш намуналари;
- график вазифаларни бажаришда рангларнинг қўлланилиши;
- вазифалар қўйилишининг тўғрилиги ва аниқлиги;
- вазифалар тўпламининг қўлланманинг бир қисмидан иккинчисига осон ўтиладиган муайян тартибда тузилганлиги [4].

Бундай қўлланмалар тузилмасининг бирлиги сифатида мавзу, боб ёки бўлимлар ҳам олинishi мумкин. Ишчи дафтарни тайёрлаш ва ундан фойдаланишда ўқувчи ва талабалар билимининг узвийлиги, билимлар бир-бирини тўлдира борибгина қолмай, мустақамланиши мумкинлигини ҳам назарда тутиш лозим.

Яратилган ишчи дафтарлар материали қуйидаги тартибда тузилган: кириш, тавсия этилган адабиётлар рўйхати, ўқув курсининг қисмлари бўйича вазифалар, ўйинлар, таълим олувчиларнинг якка тартибдаги мустақил ишлари учун варақлар. Киришда таълим олувчиларга мурожаат, материал

жойлашувининг ўзига хосликлари очилади, дафтар билан ишлаш бўйича тавсиялар, вазифалардаги асосий белгилар рўйхати келтирилиб, маъноси берилади. Дафтарда ҳар бир мавзу унга оид вазифалар тизими билан намоён бўлади: мавзу юзасидан қисқа маълумотлар, гапни тугалланг, саволга қисқа жавоб беринг, тўғри жавобни танланг, турли манбаларни қўллаб, жавоб топинг, графикни тасвирланг, ёзувсиз харитани тўлдилинг. Ўйинлар қисмида кроссворд, турли бошқотирмалар билан ишлаш таклиф этилади. Якка тартибдаги мустақил иш талабаларга ижодий вазифалар, масалан, тест тузиш, бир неча манбадан фойдаланиб, қисқа хабар тайёрлаш, вазифа ўйлаб топиш каби топшириқлар шаклида қўйилиши мумкин.

Адабиётларда ишчи дафтарларнинг уч тури ажратилади:

1. Ахборот берувчи дафтарлар.
2. Назорат қилувчи дафтарлар.
3. Аралаш турдаги дафтарлар.

Улар орасида аралаш турдаги дафтарларни тайёрлаш ва улардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эканлиги ёқланади [5,552-555].

Тарих таълимида таклиф этилган ишчи дафтарларнинг қуйидаги типларини кузатиш мумкин:

- ёзувсиз тарихий хариталар билан ишлаш дафтарлари [6];
- машқлар учун дафтарлар (эслаб қолиш зарур бўлган атамалар, сана ва исмлар жамламасини тартибдаш, воқеаларни хронологик тартибда жойлаштириш, жадвал ва чизмаларни тўлдириш, маълумот берадиган материаллар билан ишлашни ўрганиш шаклидаги хотира машқлари, ўқув кўникма ва малакаларини ривожлантириш, қисман ижодий ишлаш машқлари келтирилган) [7].

Таълимда ишчи дафтарларни қўлланиш ўқув жараёнининг қулай ва самарали усуллари билан бирдир. Улар ўқув материалининг ўзлаштирилишини назорат қилиш, ўқувчилар фикрлаш фаолиятини ташкил этиш ва олинган билимларни текшириш имконини беради.

Ўрганилаётган масалага оид тадқиқот ишлари ва яратилган ишчи дафтарларни таҳлил қилиш асносида уларнинг қуйидаги афзал дидактик имкониятларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

- ишчи дафтарлар ўқитувчига ўқув машғулотини режалаштиришни осонлаштиради;

- талабаларга машқлар, мустақил ва назорат ишлари учун вазифаларни тезкор тақдим этиш;

- вазифалар, баъзи ҳолларда топшириқларнинг жавоблари учун зарурий техник-технологик маълумотлар, тавсия ва кўрсатмаларнинг мавжудлиги;

- талабаларни механик ишларнинг улкан ҳажмидан озод этади;

- талабаларга матндаги энг муҳим ва аҳамиятлисини ажратишга ёрдам беради;

- машғулотда оғзаки ва ёзма ишларни мувофиқ олиб бориш имконини беради;

- талабаларнинг бутун гуруҳини қизгин билиш фаолиятига жалб этиш;

- ўқув жараёнини индивидуаллаштириш, назорат қила бориш имкониятини беради.

Тарих фанидан ишчи дафтарлар кўп функцияли дидактик восита сифатида ўзида жамланган турли машқ ва топшириқлар ёрдамида талабаларга дарслиқдан

ўрганганларини хотирада мустаҳкамлаш, олинган билимларни тизимлаштириш, ўзларида ақлий фаолият усулларини ривожлантириш ва мустақил қўлланиш, ўқув кўникма ва малакаларини мустаҳкамлаш билан бирга мустақил ишлаш ва ижодий изланиш малакаларини ҳосил қилиш имконини беради. Шунингдек, ишчи дафтарлар ўқитувчига ўқув жараёнини юзаки эмас, балки илмий, педагогик-психологик жиҳатдан чуқур ўйлаб ишланган машқ ва топшириқлар тизими воситасида осонроқ режалаштириш ва назорат қилишга ёрдам беради. Ишчи дафтарларда ақлий фаолият усулларини қўлланиш талаб этиладиган мантиқий топшириқлар мажмуининг мавжудлиги ўқитувчига ўқувчиларнинг фикрлаш жараёнини бевосита кузатиб бориш имкониятини беради.

Адабиётлар:

1. Халилов Р. Ш., Атажанова Р. Р. Использование рабочей тетради в обучении изобразительной деятельности в начальном классе // Молодой ученый. - 2018. - №7. <https://moluch.ru/archive/193/48351/>

2. Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Теория и методика преподавания истории: Учеб. для студ. высш. учеб. завед. –М.: Гуманист. изд. Центр ВЛАДОС, 2003.

3. Короткова М.В. Методика обучения истории в схемах, таблицах, описаниях: Практическое пособие для учителей. – М.: Гуманист.изд. центр ВЛАДОС, 1999.

4. Ханипова Е.Х. Рабочая тетрадь как дидактическое средство обучения // Инновации в науке: сб. ст. по матер. I междунар. науч.-практ. конф. № 10(47). (28 октября 2015 г.) – Новосибирск: СибАК, 2015. <https://sibac.info/conf/innovation//43112>.

5. Данилов О.Е. Печатная рабочая тетрадь для обучаемого как часть учебно-методического комплекса дисциплины // Молодой ученый. - 2013. - №4.

6. Рабочая тетрадь с контурными картами по истории Древнего мира. Изд. Белкартография. 5 класс. История. <https://resheba.me/gdz/istorija/5-klass/belkartografija>.

7. Кошелев В.С., Байдакова Н.В. История Древнего мира. 5 класс. Рабочая тетрадь. Изд. Аверсэв. <https://resheba.me/gdz/istorija/5-klass/koshelev>.

(Тақризчи: Т.Эгамбердиева – педагогика фанлари доктори, профессор)